

Buniti ku ama naha ya Bulozhi—Zo mu tamehile ku ziba ki ze

i ha tisizwe ki kalulo ya BNFA ye hasanya makande

1. A ki ka mulao kapa swanelo kuli muso wa Zambia ubuse Bulozhi ka samulaho wa ku loba Tumelelano. Mulao wa naha Zambia au koni ku tula mulao wa lifasi o ama litumelelano.
2. Bulozhi ha i Sali kalulo ya Zambia
3. Zambia ha i Sali naha ye kopani, i ikaluzi.
4. Sango sa Bulozhi ni Northern Rhodesia ku panga naha i limwi ya Zambia, si palile.
5. Bulozhi bu inzi mwa kamaiso ya muso wa Zambia ka kapelezo ni ka ku sinenekezwa.
6. Zambia i busa Bulozhi ka ndutata isi ka mulao ka samulaho a ku i puma-puma mane ku to i bisa feela ye mwi ya li province za Zambia. Kaunda u shubuzi naha ya Bulozhi ku i shumwenena libizo la Bulozhi Province isi ka mulao pili a sika i fa la Western Province ka mulelo wa ku feza simulaho ya Malozhi ni Bulozhi. Kaunda a puma kwa Bulozhi Sipo (Park) ya Kafue yeli wiko ya Nuka ya Kafue ni ku i ngungeka kwa Central Province, mi Kazungula, Livingstone, Kalomo, Namwala ni Itezhi-tenzhi a li ngungeka kwa Southern Province. A lu bulela fa Itezhi-tenzhi se i ngungekilwe kwa Central Province.
7. Kaunda ni ba ba mutatami mwa puso kaufela ba likile kuuzwa Bulozhi hamoho ni Batu ba yona cwalo. Ni cwale muso wa Zambia ka swalisano ni ma Bemba, ma Nyanja, ni mishobo ye mimwi ya North Eastern Rhodesia ba sa bata ku kumalela kwa Bulozhi boo Zambia i busa isi ka mulao.
8. Bulozhi ki ya zemwi za linaha za kale Bwela wa Africa ni ya pili ku kena mwa litumelelano ni mubuso wa Satoli wa United Kingdom kwa linaha zeli Mutulo wa nuka ya Lyambai (Zambezi river).
9. A se ku atumezwi Tukuluho ni ka kuya ka Kelezo ya mubuso wa Mufumahali Victoria (Satoli) wa United Kingdom, hamoho cwalo ni mihato ya muso wa Northern Rhodesia kuli tukuluho ya buipuso ya Naha ya Bulozhi i ka bukelezwa, Bulozhi bwa kena mwa litukiso za ku lika ku kena mwa Tukuluho ni kalulo kaufela ya Northern Rhodesia ye neili mwa silelezo ya United Kingdom ka Tumelelano ye zi bahala ka Barotseland Agreement 1964.
10. Tumelelano ya Bulozhi ne nyatezwi kala 18 Kandao 1964 ki Litunga Sir Mwanawina wa Bulalu, KBE, Mutompehi Kenneth Kaunda, Ngambela(Prime Minister) wa Northern Rhodesia, mane ni Mutompehi Duncan Sandys, Muñoli wa kwa mukunda wa silikani sa Common Wealth wa linaha ze ne li hapilwe ki mubuso wa Mufumahali Satoli wa United Kingdom. Kwa paka Sir Evelyn D. Hone Governor wa Northern Rhodesia, ku yemela Northern Rhodesia. Kwa paka cwalo ni Imenda Sibandi, Ngambela wa Bulozhi, ku yemela Bulozhi, ni Richard Hornby, Muñoli yo Munyinyani wa naha ya United Kingdom mwa Ndu ya milao ya sango sa Common Wealth ni linaha ze ne hapilwe ki muso wa Satoli, ku yemela mubuso wa United Kingdom.
11. Bulozhi ne bu kona ku kena mwa Tukuluho ka ku i kemela, kasamulaho a kufela kwa litumelelano ze ne li kenwi ku zona ni Mufumahali Satoli wa United Kingdom.
12. Bulozhi ne bu lumezi ku ba kalulo ya Zambia feela ka Tumelelano ya Bulozhi ya 1964 yene yolile litumelelano ze ne li kenwi ku zona ni Mufumahali Satoli wa United Kingdom pili Zambia i si kabateñi, litumelelano ze ne lifa Litunga ni Batu ba Bulozhi buipuso bobu swana nibo ne ba izi ku

bona lilimo ze myanda-nda, ni kuli muso wa Zambia u lemuhe ni ku kuteka Litunga ni Katengo ka Bulozhi kuli ōki bona ba ba ka etelela muso ni kamaiso ya Bulozhi, ni ku zamaisa likuta ka mulao o no sona ni maemo a pahami luli, ni ku bukeleza zamaiso ya Bulozhi ku ama mitelo, pukelezo ya liswanelo za Bulozhi fa mubu, mishitu, bu ndui, lipo, mane ni kamaiso ya lifa la Bulozhi kaufela.

13. Bulozhi buna ni swanelo yaku lukuluha ka samulaho a ku shandaulwa kwa Tumelelano ya Bulozhi ya 1964 ki mubuso wa Zambia ka kuya ka mulao wa litumelelano. A kuna taba kapa ku shandauzwi Tumelelano kaufela a yona kapa kalulo ya yona feela.
14. Muzamaisi wa pili wa naha ya Zambia, Kaunda, a i kungela mulao mwa mazoho ni ku kala ku shandaula Bulozhi bo bu ko nile kuba teŋi mwa myanda-nda ya lilimo, Zambia i mano fumana tukuluho. A kalisa pili ku a muha Litunga ni Mulonga maata silimo feela kasamulaho a tukuluho ya Zambia, ili kezo ye bulile sikuka sa ku kauhana kwa linaha za Bulozhi ni Northern Rhodesia. Tiyeho feela yaku sa kauhane pili 27 Lyatamanyi 2012 is si ka fita, ki mutundameti wa Malozhi kulika ku lapela muso wa Zambia ku kuteka Tumelelano ya Bulozhi ya 1964.
15. Mishobo kaufela ya mwa North Eastern Rhodesia ne i botezi ku hana Tumelelano ya Bulozhi ya 1964 mwa Lifu-la-ndambo (Referendum) la silimo sa 1968, ili muhato o talusa ku hana bumwi bwa Zambia ye kopani. Ka toloko ye mwi, ki kuli muhato o neu kauhanya Northern Rhodesia kwa Bulozhi.
16. Batu ba Bulozhi bona kaufela ne ba botezi ku kutekwa kwa Tumelelano ya Bulozhi ya 1964 mwa lifu-la-ndambo la Zambia la silimo sa 1968, ili muhato o no swalisana ni ku bukeleza bumwi kapa kopano ya Zambai. Katolo ye mwi, ki kuli Batu ba Bulozhi ne ba hanyelize muhato wa ku puma Northern Rhodesia kwa Bulozhi.
17. Muso wa Zambia uzwise sifumu sa Bulozhi ka ndutata, ku sina ku ambolisana ni Malozhi. Kwa sinywa Tumelelano ya Bulozhi ya 1964 ka ku itusisa Ndu ya milao ya Zambia, Act number 30 ya 1969 ni ku byangula Malozhi kamaiso ya naha ya bona ya Bulozhi.
18. Kwa komokisa kuli kacenu mishobo ya North Eastern Rhodesia ye ne botezi ku kauhana kwa Northern Rhodesia kwa Bulozhi, ka ku hana Tumelelano ya Bulozhi ya 1964, i zungubazi batu ba Bulozhi kuli ba bata ku pumeha kwa Zambai. Kuzwa foo, muso wa bona wa Zambia ki ona o sinyize Tumelelano ya Bulozhi ya 1964 ka 1969 kusina ku buisana ni Malozhi, mane u sa ekeza ku lyatingela li swanelo za butu sakata za batu ba Bulozhi.
19. Ka lilimo-limo, Malozhi ba hanyelize ku sinywa kwa Tumelelano ya Bulozhi ya 1964. Ba swala lipilu, za bona halize lishandaulwa. Sifumu si u zwizwe, lipawana za bona za ngiwa. Sifumu sa sinywa, ku fitela mane Bulozhi bo ne bu fumile bu yo sheba ku feleleza mwa kopano ya naha ilimwi Zambia ye palile.
20. Kasamulaho a kulika haŋata-ŋata ku buhisana ni muso wa Zambia, batu ba Bulozhi ba fita fa ku zwafisa ki ku lyatingelwa kwa liswanelo za bona za butu, mi la 26th-27th Lyatamanyi 2012, Mukopano a mutuna o yemela batu kaufela mwa Bulozhi, wa puma kuli a kupalile ku palile. Malozhi ba lumelelana ku amuhela ku sinywa kwa Tumelelano ya Bulozhi ya 1964 ki muso wa Zambia. Mi ka yona kezo yeo, Bulozhi seli naha ye lukuluhile ku zwa cwale.
21. Batu ba Bulozhi ba ngile mihato ya ku kutiseza Bulozhi se ne buli sona pili Tumelelano ya 1964 i si ka kenwa ku yona, ili kuli batu ba Bulozhi ba i tamaiseze litaba za naha ya bona, sizo sa bona, minelo mane ni zwelopili ya sifumu sa naha ya bona.

22. Kuzwa naha ya Bulozhi fo i amuhelezi ku sinywa kwa Tumelelano ya Bulozhi ya 1964 ki muso wa Zambia, ona mutomo wa pupo ya naha ya Zambia, kuba naha ilimwi ye nekopanyize Bulozhi ni Northern Rhodesia, Bulozhi bu a muhezwi kuba membala wa Katengo ka lifasi ka ka yemela linaha za batu ba ba sina ba ba bayemela (UNPO). Ka cwalo, Zambia i maibezi ku yemela naha ya Bulozhi kai-ni-kai mwa lifasi, mi ha i sa kona ni kamuta kuba naha ilimwi ye kopani.
23. Bulozhi hape bu fitisize pilaelo ya ku hatikelwa kwa liswanelo za batu ba Bulozhi hamoho ni tukelo ya bona ya ku i pusa kwa Katengo ka African Commission ka ka talima lipilaelo ze ama liswanelo za batu ba Africa. Ha luli fa, lipilaelo zeo li a muhezwi mi za nyakisiswa ki bona ba Commission.
24. Malozhi ba ba fitilela 10,000 ba nyatezi pampili ya ku lumela kuli kuta ya mwa lifasi ye kaupa, i yo chalima taba ya ku buswa kwa Bulozhi ka mafosisa ki naha ya Zambia. Kuta ya linaha za lifasi ye, I fu maneha kwa Hague.
25. Muso wa Zambia u hana ku swalisana kapa ku ambola ni ba yemeli ba sicaba sa Bulozhi, u kalamelize mwa tolongo ba lwaneli ba tukuluho ya Bulozhi. Muso wa Zambia u zwezi pili ku lwanisa liswanelo za butu sakata mwa Bulozhi ni ku fita, utisize mapokola ba ba ñata mwa Bulozhi kuto sinenekeza Malozhi mi mane mubuso u hanile ku nyatela mapepa a kuli Bulozhi bu yo yemisana ni Zambia mwa kuta ya li naha za lifasi ye kaupa ku sina sishweka.
26. Muso wa Zambia u sa sweli ku pichauka ku saba ku yema ni Malozhi mwa Kuta ya linaha za lifasi ye kaupa mi filifili ka ku i tusisa mwikwa ya mifutafuta.
27. Nako i fitile ya kuli Zambia i fulalele Bulozhi.
28. Lu kupa Batu ba Bulozhi kaufela ku hanela Zambia ku lu zamaisa inge ba lobile mulao wa Tumelelano ya luna ni bona. Lu kale ku swalisana mwa muhato wa ku nyefula kamaiso ya bona ye ku sina kuloba mulao wa Zambia.